

iniciativami). — 21. Fister 1975, str. 43. 22. Jug 1943, str. 50. — 23. Tancik 1973. — 24. Instrukcija nadvojvode Ferdinanda za deželni zbor v Kamniku 4. 11.1524, Jug 1943, str. 43. — 25. Npr. sklep kranjskih deželnih stanov 2. 1. 1915, da bodo prosili cesarja, naj po svojih komisijah pregleda taboro, ki so jih kmetje zgradili za zavetje pred Turki,

ter da podreti tiste, ki niso dovolj utrjeni za obrambo proti sovražniku, Fister 1975, str. 18 in sl; Fister tudi navaja, da je nekaj taborov zagotovo bilo uničenih že v tem času, morada kot posledica teh akcij. — 26. Tancik 1973, str. 90. — 27. Fister 1975, str. 81. — 28. Da gre za starejšo utrdbo, dopučša sicer že sam Fister 1975, str. 158.

ODMEVNOST JEZIKOVNEGA VPRAŠANJA V LISTU SLOVENSKI PRAVNIK V LETIH 1871—1918*

TONE ZORN

I

Namen prispevka je iz gradiva in stališč, objavljenih v strokovnem glasilu slovenskih pravnikov v letih 1871—1918, izluščiti najvažnejšo jezikovno problematiko, poleg tega pa v uvodnem delu pokazati nekaj opozoril, zajetih v znanem delu Alfreda Fischla, *Das österreichische Sprachenrecht*, druga dopolnjena izdaja, Brno 1910.

Tako nas pritegne Fischlovo opozorilo, da v petdesetih letih preteklega stoletja slovenščina ni mogla prodreti v zunanje poslovanje sodišč na Spodnjem Štajerskem, Koroškem in Kranjskem. Določena izjema je bila le Štajerska, kjer so na zahtevo (prizadetih) strank sledili prevodi uradnih odločb v vindišarskem (slovenskem) jeziku.¹ Iz kasnejših let nedvomno zbujajo pozornost odločitev sodnih oblasti iz leta 1881 o nemščini kot edinem sodnem jeziku na Kranjskem. Pač pa imamo naslednje leto vladno odločitev o ureditvi jezikovnega vprašanja v Šleziji, na Koroškem in Štajerskem, ki je različno uredila uporabo jezika v uradnem poslovanju določenih okrajev ter na »*jezikovno mešanih tleh*« ohranila nemščini njen dotedanji položaj.

Posebej naj omenimo Fischlov prikaz uveljavitve slovenščine pred sodiščem v slovenskih deželah. Za Štajersko pravi, da je v tej deželi nemščina prevladujoč deželni jezik. Tudi je običajen jezik pri vseh deželnoknežjih in avtonomnih oblasteh na vsem upravnem področju dežele. Dalje opozarja, da je bila nemščina izključni jezik deželne zakonodaje. Slovenščine po njegovi razlagi tudi ni mogoče imeti za deželni jezik; na vsak način pa je v deželi običajna (*landesüblich*) na območju celjskega sodnega okraja. Tudi na Koroškem je nemščina prevladujoč deželni jezik, medtem

ko je položaj slovenščine enak kot na Štajerskem (isto velja tudi za predpise). Tako je na koroškem »*ozkem jezikovnem območju*« slovenščina dopuščena pred sodiščem le, če so tega jezika zmožne vse v pravi udeležene osebe. Zapisniki spornih obravnav se vodijo na Koroškem le v nemškem jeziku. O deželnih uradih pa beremo, da se ti načelno poslužujejo nemščine in je morala v obrambo slovenskih občin celo nastopiti sodna oblast.

O Kranjski beremo, da tamkaj veljata v ustavnem smislu slovenščina in nemščina za deželna jezika. Fischel nadaljuje, da tudi za Kranjsko veljajo iste pravne norme kot za Koroško in Štajersko; izjema je bil le odlok (*Erläss*) pravosodnega ministrstva z dne 5. septembra 1867, ki je bil v nasprotju z ostalima slovenskima deželama obvezen. Kar se tiče deželnih zakonov, ti izhajajo v obeh deželnih jezikih, pri čemer sta oba teksta, slovenski in nemški, avtentična, nasprotno pa je notranji jezik deželnoknežjih oblasti in uradov brez izjeme nemščina.

V Primorju obstajajo štirje jeziki: nemščina, italijanščina, slovenščina ter hrvaščina (v Istri), vendar je običajnost vsakega teh jezikov po posameznih okrajih različna. Glede jezikovne rabe pred sodišči pa velja naslednja ureditev: na območju tržaškega, goriškega in rovinjskega sodišča ter pri sodiščih v Sežani, Novem gradu in Kanalu sta nemščina in italijanščina deželna jezika. Kot taka se brez omejitev uporabljata tudi v zunanjem prometu. Pri sodiščih v Tolminu, Bovcu, Ajdovščini, Cerknem in Komnu pa se uporablja nemščina. Notranja jezika sodišč v Trstu in Gorici sta nemščina in italijanščina. Po potrebi je na območju tržaškega in goriškega sodnega območja pritegnjena v prometu s strankami tudi slovenščina.² V drugem delu svoje knjige Fischel ponatiskuje vrsto dokumentov, ki se nanašajo na normativno urejanje jezikovnega vprašanja na območju habsburške monarhije vse od 16. stoletja dalje.

* Še neobjavljena razprava iz zapuščine leta 1981 umrlega dr. Toneta Zorna.

II

Po uvodnem ekskurzu preidimo na odmevnost jezikovnega vprašanja v Slovenskem pravniku. Na prvem mestu je pač opozorilo o zapostavljanju slovenščine pred ustreznimi pravosodnimi ustanovami. Za čas po letu 1848 tudi izvemo, da so oblasti izdale za Kranjsko več jezikovnih ukazov in navodil,³ značilno pa je, da pisec zapisa ni bil obveščen o ureditvi jezikovnega vprašanja po ostalih slovenskih deželah, ampak je upal, da tudi tamkaj podobna določila »niso manj ostra in določena«.⁴

V tem prvem obdobju, ko je bil izdajatelj in urednik lista dr. J. Razlag, se je Slovenski pravnik še posebej ukvarjal z vprašanjem uveljavitve slovenščine pred sodišči kot enakopravnega jezika. Izdajatelj je tudi napovedal, da bo list postal glasilo slovenskih sodnikov, drugih pravnikov »upraviteljev vseh vrst« in županov, služil pa naj bi tudi nepravnikom in »drugim mislečim rodoljubom«. Njegovo nalogo pa je videl v obdelovanju »ledine pravo- in državoslovnih znanostik«.⁵

V obnovljenem listu (pričel je izhajati leta 1881) najdemo interpelacijo poslanca Černeta in tovarišev, naslovljeno 5. septembra 1881 na pravosodno ministrstvo. Spraševala je, ali bosta obe višji deželni sodišči in državni pravdnštvi v Trstu in Gradcu dobili naročilo pripravljati vsaj »sodnijske zapisnike ... v jeziku priče ali stranke, koneče obravnave izpeljavajo v jeziku obtoženega in vloge, vložene v slovenskem jeziku, rešujejo v istem jeziku?«. Podobno, kot je bilo to urejeno za Moravsko. Sledilo je naročilo obema višjima deželnicima sodiščema, naj sporočita o jezikovni rabi na podrejenima jim območjema. Iz odgovora, nanašajočega se na Kranjsko, na primer izvemo, da je tamkaj nemščina izključni jezik poslovanja oblasti in še posebej sodnih uradov in inštanč; izjema je bil le čas Ilirskih provinc. Beremo, da je zmeraj gospodarila nemška omika ter o veljavi nemščine v šoli, upravi in celo v trgovini. Nemščina je bila izključni uradni jezik. Čeprav veljavna pravna določila dopuščajo rabo deželnega jezika (se pravi slovenščine), pravi odgovor, se ljudstvo ne poslužuje te pravice, »ker prepoznavna, da je boljše, ako se uraduje izključivo v nemškem kot poslovnem in sodnijskem jeziku in ker je prepričano, da pravično pravosodje ni zidano na rabo slovenskega jezika, ampak na vse od jezika neodvisne potence«.

V nadaljevanju dokument navaja, da je na kranjskih sodiščih navada, da občujejo s tistimi, ki niso zmožni nemščine, v deželnem jeziku; v tem jeziku so tudi ustne obravnave v civilnih in kazenskih zadevah. Pa tudi razsodbe se objavljajo v tem jeziku. Dokument nadaljuje, da v slovenskih deželah imamo uradnike, nevesče deželnega jezika (slovenščine). Poučna za poglede teh uradnikov je pripomba odgovora, nanašajočega se na Kranjsko, da interpelacija zahteva slovenščino le za nekatere akte, s tem pa so po piscu odgovora »interpelantje sami brez okolišev priznali, da slovenski jezik še ni sposoben biti izključno sod-

nim jezikom«. Vzrok temu naj bi bilo pomanjkanje slovenske pravne literature pa tudi to, da je slovenska literatura še v povojih (»v zibelki leži«), zatem pa odgovor pravi, da »predno se more deželni jezik kot sodnijski jezik rabiti, morala bi biti postavno določena terminologija, morale bi biti za vse pravne oddelke avtentične prestave postav, sicer bi (uporaba) deželnega kot sodnega jezika povzročila nevarnost za pravo, torej ravno nasprotje tega, kar se doseči hoče«. Za stališče pristojnih sodnih oblasti je značilno, da se v marsičem le malo ločuje od pogledov, kakršne najdemo še danes na avstrijskem Koroškem: »Iz tega pa sledi, da bi bilo pri naših razmerah jako (zelo) predrzno, ako bi se poskusi s slovenskim jezikom vpeljali v izvrševanje (izpolnjevanje) prava na mesto urejenih in po večstoletnih izkušnjah opravičanih navad, da so taka početja, katerih polovičarstvo se že vidi iz načina predložene vpeljave, kot eksperimenti v tako važnem pravosodju najmanj dopustljivi. — Ko pa je stvar taka, zaključuje odgovor, da za sedaj še ne moremo svetovati ..., da bi se za Moravsko izdana pravosodnega ministra naredba od 22. julija 1861 št. 6099 po analogiji tudi za slovenski jezik vpeljala, ker stanje slovenske književnosti se ne more primerjati z zelo napredno češko literaturo, akoravno se more reči, da se strankam z ozirom na zgoraj navedene obstoječe zakone ne more zaprečiti, da vloge tudi v slovenskem jeziku vlagajo«.

Drug tak dokument pa pravi, da še ni čas za vpeljava slovenščine kot sodnega jezika, saj za kaj takega še ni dovolj oblikovana, poleg tega pa bi morali biti tudi pri višjih instancah sodniki, zmožni slovenskega jezika. Dokument se tudi zavzema za to, da bi se »z vsemi, tedaj tudi s primorskimi Slovenci jednako delalo, inda bi se tudi v Primorju nemški jezik, ki je vrednostni in splošni jezik v monarhiji, vpeljal (namesto italijanščine«. Da pa bi bilo to mogoče, bi bilo treba za vse (slovenske) dežele ustanoviti skupno višje deželno sodišče s sedežem v Ljubljani, kajti vsi Slovenci imajo Ljubljano za svoje glavno mesto.⁶

Dalje naj omenimo naročilo pravosodnega ministra, naslovljeno na višje deželno sodišče v Gradcu z dne 18. aprila 1881 o upoštevanju slovenščine, ob katerem najdemo tožbo Slovenskega pravnika, da sodišča skoraj brez izjeme sprejemajo slovenske vloge, da pa jih ponekod vendarle rešujejo le v nemškem jeziku. List je tožil, da še celo »najnavadnejše odloke, najbolj preproste sodbe izdajajo nekatere c.k. sodnije v kljub Pražakovej naredbi v nemškem, našem kmetu nerazumljivemu jeziku«. Izvemo, da pri eni od sodnij rešujejo advokatske vloge v slovenskem, a vloge preprostega naroda v nemškem jeziku. Kar se tiče slovenskih formularjev na nekaterih sodiščih pa je dvoljivo, ali so jih prevedli pravniki, saj je njihov jezik slab in težko razumljiv, predvsem pa poln napak.⁷ Potem izvemo, da je višje deželno sodišče opomnilo eno od kranjskih sodišč, da se imajo v sodnih okrajih s slovenskim prebivalstvom (kjer živijo Slovani) slovenske vloge reševati, kolikor je to mogoče, v slovenskem jeziku, da pa to določilo ne zadeva raz-

sodbe.⁸

Slovenski pravnik opozarja, da je v tem času prihajalo na višji instanci do različnih odločitev glede uporabe slovenskega jezika. V eni med njimi je šlo za pravdo pred okrajnim sodiščem v Kamniku; graško višje deželno sodišče je novembra 1881 razsodilo, da je nemščina edini sodni jezik na Kranjskem. V tem jeziku se morajo po graškem naročilu pisati ustrezne vloge, medtem ko se morejo posluževati slovenskega jezika le tiste stranke, ki ne obvladajo nemščine.⁹ Višje deželno sodišče je še pojasnilo, da ni nemščine kot edinega sodnega jezika odpravila nobena naredna z zakonsko močjo.

Proti taki interpretaciji pravnih določil so slovenski kranjski advokati ugovarjali še v začetku leta 1881. S posebno spomenico so opozarjali, da sta bili nemščina in slovenščina vse od leta 1848 dalje deželna kranjska jezika. Ob koncu pa spomenica pravi: »*Positivna tla privatnega prava so slovenskemu prebivalstvu na jedenkrat pod nogami vzeta, vse slovenske listine plavajo v zraku in ne vé se, kaj je pravo, ker se postava ne spoštuje ... ali pa se s strankarskega stališča interpretira. Tak položaj se ne more dalje prenašati*«. Iz tega časa je tudi znana zadevna interpelacija poslanca viteza Schneida, naslovljena na justičnega ministra dne 11. marca 1881.¹⁰

Pravosodno ministrstvo je 31. decembra končno izdalo naredbo, ki je določala uporabo slovenščine pred sodišči na Kranjskem in na tistem delu Štajerske, kjer prebivajo Slovenci. Izhajajoč iz člena 19 decembrske ustave je določilo, da so sodišča brezpogojno dolžna sprejemati slovenske vloge zlasti v civilnih pravnih zadevah. Sodna rešitev naj bi bila po naredbi, kolikor je to možno v slovenskem jeziku (*nach Thunlichkeit*). Sledila je naredba pravosodnega ministra Pražaka, po kateri naj se uradniki državnih predstavništev, kolikor ne obvladajo slovenščine, naučijo, kolikor je mogoče ta jezik. Kritika Slovenskega pravnika pa je seveda merila na eno takratnih določil, ki je omejevalo uporabo slovenščine pred posameznimi porotami: »*Nerazumljiva nam je klavzula v naredbi do pravdnih predstavništev, da se ima slovenski jezik tedaj pred poroto opustiti, ko bi raba tega jezika vsled razmer škodovala kazenskemu postopanju ...*«¹¹

Boj za uveljavitev slovenskega ter hrvaškega jezika pa je potekal tudi v odnosu do italijanskega jezika. Znano je dejstvo, da je na primer tržaška odvetniška zbornica januarja 1888 izrekla ukor enemu svojih članov, ker je pred tamkajšnjim deželnim sodiščem zagovarjal obtoženca v hrvaškem jeziku.¹² Ukor je bil nedvomno povezan z resolucijo tržaškega deželnega zbora, sprejeta 15. oktobra 1887: »*Deželni zbor ... protestira proti razžalitvi narodnega značaja dežele (Trsta), ki tiči v vpeljavi raznih slovanskih narečij pri naših sodiščih, in poziva vlado, naj skrbi, da se upošteva narodni značaj dežele ter strogo izvajajo zakonska določila*«. Zbor je tudi ponovil »*že večkrat*«¹³ formuliran predlog o varstvu italijanske »naše«¹³ narodnosti.

Nadalje izvemo o zanimivi pravdi pred celjskim so-

diščem, v kateri je tožena stranka vložila slovensko tožbo, čemur je nasprotna stranka ugovarjala ter se je nato pravda nadaljevala v nemškem jeziku. Pač pa je bila 13. oktobra 1881 sodba, izdana v slovenščini. Proti temu se je toženec pritožil, vendar je višje deželno sodišče pritožbo zavrnilo z utemeljitvijo, da je bila sodba napisana v jeziku, ki je v deželi običajen. Dopisnik je h graški odločitvi dodal, da se je s tem, višje deželno sodišče postavilo na zakonito stališče znane člena 19 decembrske ustave pa tudi ustrezne naredbe pravosodnega ministra.¹⁴

Leta 1888 je Slovenski pravnik poročal o odgovoru pravosodnega ministra dr. Pražaka na vprašanje o vodenju zemljiškoknjižnih vlog na območju graškega višjega deželnega sodišča. V odgovoru na interpelacijo je Pražak sporočil, da je od leta 1882 dalje pogosto prejemal pritožbe iz slovenskih dežel o neupoštevanju slovenščine pri vodenju zemljiškoknjižnih knjig. Za Kranjsko je menil, da se je po letu 1884 to vprašanje uredilo, saj od tega časa dalje ni prejel nobene take pritožbe. Pač pa je tri leta zatem dobil pritožbo o tem, da je celjsko okrajno sodišče sicer izdalo zemljiškoknjižno prošnjo v slovenskem jeziku, pač pa je bil izveden vpis v zemljiško knjigo v nemščini. Zavrnil je tudi očitke, da slovenščina za ustrezno rabo ni dovolj razvita. V podkrepitev je navedel, da so ustrezni zakoni in ukazi izdani tudi v slovenskem jeziku, »*torej slovenskemu jeziku nikakor ne manjka teh (slovenskih pravnih) izrazov*«. Poleg tega v zemljiškoknjižnih zadevah posleduje na Kranjskem brez ovir v slovenščini, pa tudi v »*slovenskih pokrajinah*«¹⁵ Štajerske in Koroške za tako uradovanje ni ovir.¹⁵ Značilno je, da je pravosodno ministrstvo še julija 1887 naročilo pri zemljiškoknjižnih vpisih ter pri izdajah ustreznih odločb slovenščino ne le na Kranjskem, ampak v vseh slovenskih deželah, ki spadajo pod graško višje deželno sodišče.¹⁶

V tem času je izšlo tudi več naredb glede uporabe slovenskega jezika. Nekatere naj navedemo. 11. junija 1888 je izšel ministrski ukaz, na podlagi katerega so bili listi Grazer, Klagensfurter in Laibacher Zeitung obvezani objavljati oznanila sodišč v tistem jeziku, v katerem je bilo oznanilo napisano, torej tudi v slovenskem. Graško višje deželno sodišče pa je bilo dolžno obvestiti o tem podrejene urade.¹⁷ In še dva akta, nanašajoča se na siceršnjo uporabo slovenskega jezika pred okrajnimi sodišči v narodno mešanih okrajih. 26. maja je pravosodno ministrstvo na primer grajalo dejstvo, da se pripravljajo zapisniki v nemškem ali v italijanskem jeziku tudi tedaj, ko je bila stranka zaslišana v slovenskem jeziku ter podčrtalo, naj se vsaj najvažnejši deli izpovedi zaslišane stranke zapišejo v slovenščini. Višje tržaško deželno sodišče pa je 22. novembra tega leta opozorilo, da tamkajšnja sodišča ne spoštujejo »*nimajo v čislju*«¹⁸ že omenjenega določila o uporabi slovenščine pri prometu s strankami. Opozorilo je, da je treba slovenščino (oziroma srbohrvaščino) upoštevati pri osebah, večjih tega jezika tudi v civilnih in še zlasti kazenskih zadevah. K temu naj še dodamo naročilo sodišča, po katerem naj

se v okviru možnosti zemljiškknjižne prošnje (*»kolikor ... to dopušča znanje jezikov pri sodniških in poslovnih uradnikih«*) vedno izdelajo v jeziku pisne ali ustne vloge; isto naj velja tudi za vpise v zemljiško knjigo na tistih sodiščih, ki so do tega časa uporabljala izključno italijanski jezik.¹⁸

Kar se tiče jezikovne ureditve na sodiščih širšega območja današnje Primorske, naj navedemo, da je še 5. februarja 1852 pravosodno ministrstvo določilo nemščino kot notranji poslovni jezik sodišč v Sežani in v Devinu. Glede poslovanja z drugimi sodišči bremo, da naj to poteka v jeziku, ki se jih ta poslužujejo (isto naj bi veljalo tudi za poslovanje z oblastmi), drugače pa je jezik zunanega poslovanja nemščina. O kazenskih obravnava izvem, da so bile te praviloma v nemškem jeziku (medtem ko se je zapisnik vodil v nemškem ali v italijanskem jeziku). Čez štiri leta je pravosodno ministrstvo sporočilo, da taka ureditev velja tudi za sodišče v Podgradu. Istočasno je ministrstvo vzelo na znanje, da je nemščina na obeh sodiščih v Cerknem (temu je bil priključen tudi del Tolminske) in v Komnu jezik notranjega in zunanega poslovanja. Določeno je bilo, naj se v Trstu in Gorici v glavnem upošteva nemščina, medtem ko so se zemljiškknjižne vloge imele še naprej reševati v italijanskem jeziku. Nadalje izvem, da so do tega časa sodišča na Tržaškem upoštevala slovenščino pri zaslišanju strank in to brez tolmača.

Od ostalih določil o uporabi slovenskega jezika naj omenimo opozorilo, s katerim so bili uradniki, neveščiči slovenskega jezika, dolžni, si v najkrajšem času prisvojiti ta jezik. Ob tem je dopisnik Slovenskega pravnikarja podčrtoval, da *»Slovenci s takim stanjem jezikovnega vprašanja, kakršno so pripravili navedeni ukazi, nismo zadovoljni. Mi zahtevamo ter bomo zahtevali popolno enakopravnost, katero nam jamči XIX. tem. zak. Za sedaj pa bi radi videli, da bi se izpolnjevali vsaj navedeni ukazi, a z lahko vestjo trdimo, da se nam ne izpolnjuje niti ta troha enakopravnosti. Slovenskih pravnikov prva skrb bode tedaj, da sami vse storé, kar vsaj tem ukazom do pičice pripomore do veljave, da zoper protivno postopanje administrativnim potom iščejo pomoči, česar tudi sedanji pravosodni minister sam želi, kakor se je pri posvetovanju o proračunu izjavil«*. Zatem pa dopisnik poudarja: *»Čeprav nam torej navedeni ukazi ne dajejo enakopravnosti, vendar smo jej z njimi bližji. Z razmerami na Kranjskem smo po večjem za sedaj zadovoljni, a prav takšnega poslovanja zahtevati je za Štajersko in Koroško, ker za te pokrajine velja po izrecnem določilu ukaza z dne 18. aprila 1882 vse ono, kar velja za Kranjsko«*.

Dalje najdemo več opozoril o tem, kako so v osemdesetih letih sodišča upoštevala slovenščino. Leta 1889 je nekdo iz Trzina vložil civilno tožbo pri tržaškem mestnem sodišču. Napisana je bila v slovenskem jeziku; proti temu je nasprotna stranka vložila rekurz. Tega je višje deželno sodišče sicer odbilo, ne glede na to pa je nadaljnji postopek tekkel v italijanskem (toženec) in nemškem jeziku (tožitelj). Sledila je

pravda o tem, v katerem jeziku bodo izdane sodne odločbe. Vlekla se je tja v leto 1892, ko je bila izdana razsodba, po kateri bodi sodba napisana v jeziku vloge, se pravi v slovenščini.¹⁹

Nekaj podobnega se je dogajalo tudi v Ljubljani, kjer sta tožitelja prav tako vložila slovensko vlogo. Značilno je, da je kranjsko deželno sodišče zavrnilo prošnjo za izdajo sodbe v slovenskem jeziku, zavrnitev pa utemeljilo s tem, da sodišča izdajajo »sodbe v slovenskem jeziku (le) v pravnih pri katerih se je obravnavalo izključno v tem jeziku«, medtem ko se je med pravdo toženec posluževal nemščine. V končnem postopku se je takemu pogledu pridružilo tudi višje deželno sodišče v Gradcu. Vse to je maja 1892 imelo za posledico interpelacijo slovenskih državnozbornih poslancev, naslovljeno na pravosodnega ministra.²⁰

V Slovenskem pravniku najdemo tudi več opozoril o težnji posameznih sodišč, da bi se izognila uporabi slovenskega jezika. Med primeri take vrste naj omenimo pravdo pred celjskim sodiščem, ob kateri je takajšnje okrožno sodišče izdalo nemško sodbo kljub temu, da se je prositeljica posluževala izključno slovenskega jezika. Višje deželno sodišče je pritožbo zavrnilo z značilno utemeljitvijo, da pri tem stranka ni bila ali mogla biti prikrajšana. List zatem med drugim nadaljuje: *»Ker so naši sodni uradniki večinoma nenaklonjeni slovenskemu uradovanju, zato se tudi razmere ne bodo poprej temeljito premenile, predno ne bo ministrstvo izdalo natančnega uradovanja, po katerem se bodo morali ravnati sodni uradniki brez izjeme, brez izgovora, a ne samo po možnosti. Ako bode to vedno samo sodnim uradnikom prepuščeno, da smejo prošnje in pritožbe vzprejemati v katerem si bodi jeziku, da smejo dvojezične pravde reševati v tem ali onem jeziku, ne bomo nikdar dosegli enakopravnosti, ker vedno se bode dajalo prednost le nemškemu jeziku«*.²¹ Leta 1894 je na Dunaju izšla nemško-slovenska pravnopolitična terminologija in po mnenju slovenske strani so bile s tem odstranjene vse ovire, ki so ovirale izpolnitev zakonskega določila, po katerem je bilo višje deželno sodišče dolžno izdajati odločbe v jeziku, v katerem je bila obravnavana na prvi stopnji.²²

Zanimivo je dalje poročilo o pravdi dveh strank iz Vodice in Tacna, ki je končno prišla pred višje deželno sodišče v Gradcu. O pravdi izvem, da sta senatni predsednik in zatem sodni senat tega sodišča zavrnili predlog zastopnikov obeh tožečih se strank, da bi bila prizivna razprava v slovenskem jeziku. Zavrnitev je med drugim odmevala tudi v peticiji, ki so jo 6. julija 1898 slovenski in istrsko-hrvaški poslanci poslali pravosodnemu ministru Ruberju. V tej zvezi je celjski okrajni zastopnik zahteval, da se odcepijo od višjega deželnega sodišča »tisti prvostopni sodni dvori, v katerih stanujejo v kompaktnih skupinah Slovenci« ter da se ustanovi višje deželno sodišče (*»nadsodišče«*) v Ljubljani. S tem bi bila po mnenju zastopa izpolnjena *»postavno zagotovljena ravnopravnost slovenskega jezika«*. Do tedaj pa naj *»pravosodno ministrstvo*

po primernem potu odpravi sklep c.kr. nadsodišča v Gradcu, ki zabranjuje strankam in njih zastopnikom razpravljati pred tem sodiščem v svojem jeziku«. ²³

O tem so razpravljali tega leta tudi na prvem shodu slovenskih odvetnikov ter notarjev. Med razpravljalci na shodu srečamo tudi dr. Krauta iz Celovca, ki je govoril o položaju slovenščine na Koroškem. Uvodoma je podčrtal težave, ki jih tamkaj stavljajo slovenskemu jeziku, ter nadaljeval: »Slovensko uradovanje na Koroškem je še v povojih. V deželi imajo vso moč nemški nacionalci v rokah, in vladi je to prav. Brez resnega odpora dopušča, da brezobzirno gospodarijo. Nacionalci gledajo grdo vsak poskus, le deloma uresničiti enakopravnost, in vlada neče pretrgati ljubavne zveze z nacionalci, čeprav o ravnopravnosti marsikaj govori. Pri takem stališču vlade je ob sebi umevno, da v političnih in njim podrejenih oblastvih ni sledu slovenskemu uradovanju. Vse naredbe in ukazi se izdajajo jedno le v nemščini, dasi zadene Slovenca škoda in kazen, če se ne ravna po njih. To je gotovim krogom še prav, ker njih želja je popolni propad slovenske narodnosti. Redki slovenski odloki, ki se izdajajo vsled slovenskih vlog, ne spreminjajo prav nič na celi upravi. Pri sodiščih se ravnopravnost slovenščine teoretično nekako priznava, v praksi pa je vse drugače. Pravi se: ne moremo slovenski uradovati, ker ni za to sposobnih uradnikov, in ker zahteva pravica, da tudi nemški uradniki avanzirajo. Oba razloga sta ničevna. Če res ni uradnikov, naj jih vlada vzgoji; a da bi bila uradniška mesta v slovenskih krajih ustanovljena le radi avancementa nemških uradnikov, proti temu odločno protestujemo. Med Slovence se pošiljajo uradniki, čeprav opozarjajo iz poštenja sami, da niso možni slovenščine, a reče se jim, da to ni nobena napaka.« Na sodnih obravnavah, je nadaljeval Kraut, včasih »še dolmača ni, in tedaj se razprava preloži, kmetje pa morajo še enkrat daljšo pot napraviti, mogoče z istim uspehom. To je naša hitra in cena justica. Obravnave s tolmačem napravijo deloma prav smešen vtis na poslušalca, povrh pa je slovenski kmet tolmačem izročen na milost in nemilost, ker ti niso pravniško omikani. Častno pa tudi za sodnika ni, da si po takem potu pridobi podlago sodbi, in tudi postavno to ni. Slovenske vloge se v obče slovensko rešujejo, pritožujejo pa se proti temu nemški odvetniki, zahtevajoč dvojezične rešitve. Porotniki so večinoma sami Nemci, in obravnava se s pomočjo tolmača. Kazenske razprave niso nikoli popolnoma slovenske, pač pa se je že jedna vršila dvojezično, jedino le radi zapisnikarja, ki ni umel niti besedice slovenski. Pri okrajnih sodiščih imajo različne nazore o ravnopravnosti, a bistvo je, da se uradniki skušajo ogniti slovenščini, kjer le morejo. Največje težave delajo konceptni uradniki, a delajo jih tudi manipulacijski uradniki, saj se je celo slovenski rešena zemljeknjižna prošnja nemški vknjižila, češ, to je dovolil višji sodni uradnik, sicer pa je lepše, da je vse v jednom jeziku vknjiženo. Čisto slovenske razprave na Koroškem še ni bilo, ker sodniki le malo slovenski znajo ali pa celo nič. Uradi pospešujejo renegatstvo,

a vladajoče žalostne razmere se dajo odstraniti le od zgoraj, z radikalno reformacijo, a tako doseči, to je naloga naših poslancev«. ²⁴

Oglejmo si, kako je na zboru dr. Danilo Majaron utemeljil zahtevo po višjem deželnem sodišču v Ljubljani. Omenil je, da je do leta 1850 bilo v Celovcu posebno apelacijsko sodišče, katerega območje je zajemalo vse slovenske dežele. Tega leta pa se je celovška apelacija razcepila na tri višja deželna sodišča: za Koroško in Kranjsko je ostalo v Celovcu, za Štajersko je bilo ustanovljeno v Gradcu ter za Primorje (Trst, Goriška, Istra) v Trstu. Čez štiri leta je prišlo do vnovične spremembe s postavitvijo Koroške in Kranjske pod višje deželno sodišče v Gradcu. Majaron je sodil, da so ohranitev takega sodišča v Trstu odločali »politični oziri na Italijane in znabiti tudi to, da je malo poprej bil v Primorju italijanski jezik proglašen sodnim jezikom«.

V nadaljevanju je Majaron podčrtal, da so Slovenci že v šestdesetih letih postavili na dnevni red vprašanje združitve Kranjske, Koroške, Štajerske in Primorja pod »jedno nadsodišče, in sicer s sedežem v naravnem središču teh kronovin, v Ljubljani«. Istočasno je ugotovil, da slovenski zastopniki tega vprašanja v dunajskem parlamentu niso niti sprožili, niti zastopali. Položaj pa se je spremenil z jezikovnimi boji v začetku osemdesetih let: »V tistem bojnem gibanju se je zopet na slovenskem obzorju pokazala ideja višjega deželnega sodišča ljubljanskega. Tekom leta 1882 so slovenske občine poslale na vlado in državni zbor nebroj peticij, v katerih so prosile ustanovitev nadsodišča v Ljubljani, češ, potrebno je za zvršitev ravnopravnosti slovenskega jezika pri sodiščih, in Ljubljana je središče slovenskega naroda«. Vendar se zahteva po »zaslugi« slovenskih poslancev tudi sedaj ni uresničila. Znova se je pojavila 2. oktobra 1890, ko so slovenski in istrsko-hrvaški deželni in državni poslanci stavili zahtevo po izključno slovenskem uradovanju ter višjem deželnem sodišču za slovenske dežele in Istro. Zahtevi se je z resolucijo 15. novembra tega leta pridružil tudi kranjski deželni zbor. Resolucija se je zavzemala za ustanovitev višjega deželnega sodišča v Ljubljani, ki bi zajelo slovensko Štajersko, slovensko Koroško, Kranjsko, Goriško in Trst, za Istro pa naj bi imeli poseben italijanski senat. Čez dve leti je deželni zbor resolucijo ponovil. Ob zaključku je dr. Majaron predlagal shodu sprejetje naslednje resolucije: »Slovenski odvetniki in notarji vseh slovenskih pokrajin, zbrani na shodu v Ljubljani dne 17. julija 1898. l., izrekajo ustanovitev c.kr. višjega deželnega sodišča v Ljubljani za nujno potrebo v pravosodnem in gospodarskem interesu slovenskega naroda ter zato pozivljajo deželne poslance tega naroda, da čimprej izposlujejo nadsodišče v Ljubljani.« ²⁵

Septembra meseca je sledila interpelacija nekaterih slovenskih poslancev, namenjena ureditvi tega vprašanja s predlogom, naj dunajski parlament »izvoli skleniti: c.kr. vlada se pozivlja, predložiti načrt zakona o ustanovitvi višjega deželnega sodišča v Ljubljani«. ²⁶

Naslednji mesec pa je delegacija kranjske deželne zbornice izročila ministrskemu predsedniku grofu Thunu posebno spomenico o vprašanju slovenščine pred graškim deželnim višjim sodiščem. Med razgovorom, ki je sledil izročitvi spomenice, je Thun po pisanju Slovenskega pravnikarja »izrekel pomislek, da se dotični zahtevi ne da lahko ugoditi, ker bi morali odtrgati od Štajerske in Koroške del kronovine ter priklopiti ga novemu višjemu sodnemu območju, s čemur pa bi bilo podrti načelo zgodovinsko deželnih individualitet«. ²⁷ V spomenici, izročeni pravosodnemu ministru, pa beremo o izvajanju jezikovnih določil po slovenskih deželah naslednje: »Imenovani jezikovni se jedino in izključno v kronovini Kranjski vsaj kolikor toliko upoštevajo, njih uveljavljanje se je zvršilo brez opozicije od strani sodnega stanu, dasi k temu pripadajo tudi sodniki nemške narodnosti. V najkrajšem času so se, kakor oblastva, tako tudi stranke obeh narodnosti prepričale, da ravnopravnost slovenskega jezika deželi in pa tudi prvotnim nasprotnikom ni napravila nobene škode, ampak da je napravila samo narodnostni mir vsaj pri oblastvih. Jezikovne razmere na Kranjskem, dasi še vedno ne odgovarjajo docela ravnopravnosti, so vidni kažipot, da bode legalno uveljavljanje jezikovnih naredb tudi zunaj kronovine kranjske narodni mir bolj pospeševalo kakor motilo«. Spomenica pravi, da zlasti na Spodnjem Štajerskem in Koroškem sodišča s slovenskimi strankami »vseskozi in namenoma samo nemško uradujejo, ako jih ne ščitijo slovenski odvetniki. Tudi v tem slučaju — nadaljuje spomenica — se skoro vsako uradovanje vrši v obliki nekake jezikovne borbe, vsled česar se meritorna stvar žalibog potiska v ozadje«. Zatem pa beremo: »Na Spodnjem Štajerskem so razmere take, da bi bilo enakopravnost slovenskega uradovanja z lahkoto izvesti, toda volja za to pri oblastveh skoraj čisto nedostaja. — V slovenskih pokrajinah Koroške pa se slovenski jezik pri oblastvih naravnost prezira, kar se da s številnimi vzgledi ilustrirati. — V Primorju, v Trstu, Istri, Gorici in Gradiški se sicer ravnopravnost slovenskega in hrvaškega jezika z italijanskim načeloma povsod priznava, praksa pa celo načelu možnosti in priločnosti povsod ne odgovarja, in je slovansko, oziroma hrvatsko uradovanje zavisno ne samo od jezikovne zmožnosti sodnika samega, ampak celo od tega, da pri nekaterih sodiščih zlasti v Istri ni niti slovenskega odnosno hrvatskega jezika zmožnih uradnikov, celo niti kakih pisarjev. Radi tega se često pripeti, da se pri primorskih sodiščih samo radi tega ne uraduje slovenski ali hrvatski, ker je sodnik sicer teh jezikov zmožen, ne pa tudi njegov pisar. To dejstvo, da je kaj takega sploh možno, nam služi v dokaz, da je na Primorskem še vedno v rabi nam neprijazen sistem ali pa vsaj, da nedostaje energične volje ta zastarani sistem zatiravanja Slovencev pri sodiščih v jezikovnem oziru odsloviti. Kako se jezikovna ravnopravnost Slovanov pri sodiščih v Primorji izvaja, dokaz temu je kričeča okolnost, da se v zlic možnosti in priločnosti v okrožjih deželne sodišča tržaškega in sodišča rovinjskega

še ni moglo doseči, da bi se laškega jezika popolnoma nezmožnim obtožencem podala slovenska obtožnica. C. kr. državnemu pravdništvu na ljubo, ki se z rokami in nogami podajanju slovenskih obtožnic protivi, se zaslišuje obtoženca največ italijanski, v sodnih okrajih Sežane, Komna, Podgrada obtoženec in priča, italijanskega in nemškega jezika popolnoma nevedši, seveda slovensko zaslišujejo, njih izpovedbe pa nemški protokolujejo in se potem glavne razprave v laškem jeziku na temelju dosledno v laščini sestavljenih obtožnic obravnavajo; in se niti za to zadostno ne poskrbi, da bi se izbralo toliko porotnikov slovenskega jezika zmožnih, da bi se zamogla sestaviti porotniška klop, ki bi obtoženca in priče razumela. Taki odnošaji so naravnost nevredni pravne države. V civilnem pravnem postopanju, kjer stranke bolj po redko odvetnik zastopa, se slovenski jezik po možnosti in priločnosti odriva in pod pretvezo notranjega uradnega jezika po možnosti in priločnosti laško in nemško uraduje. V pravnih se sicer pri teh sodiščih slovenski jezik nekoliko bolj spoštuje, to pa le radi tega, ker slovanske stranke in slovanski zastopniki zadnja leta energično zahtevajo slovanskih rešitev. Toda tudi v pravnih rečeh se še ni povsod posrečilo na slovanske vloge dobiti slovanskih rešitev. Zlasti okrajni sodišči v Piranu in Bujah v Istri ne marata niti črke slovansko zapisati, dasi v nju okoliških Slovani kompaktno in v velikem številu stanujejo«. ²⁸

III

Naslednje 1899. leto je Slovenski pravnik pisal, da v »zadnjem času čule so se pogostne pritožbe, da pri naših sodiščih nameščeni sodniki in drugi javni funkcionarji niso slovenščine toliko zmožni, kolikor treba za pravilno in gladko občevanje s strankami«. Poleg tega najdemo opozorilo, da še vedno ni enotno urejeno vprašanje »dokaza« o znanju slovenščine, zlasti pa da manjkajo ustrezni predpisi.

Ko se je list dotaknil uporabe jezika pred sodišči, je podčrtal nepopravljivo škodo, ki jo delajo uradniki, nevedši jezika prizadetih strank. To da ima za posledico »napačne razsodbe, sodne odločbe in notarske pogodbe, in prav le-te so dostikrat povod dolgim in dragim pravnim, ki pripravijo našega kmeta ob imetje in streho«. Kar pa se tiče načela jezikovne enakopravnosti deželnih jezikov, mora ta veljati tudi za nemške jezike, vendar pa se je to načelo na škodo Slovencev »dosedaj pri nas uveljavljalo večinoma z izgovorom, da ni najti posebno za kronovine z dvema ali več deželnimi jeziki zadostno kvalificiranih proslincev«.

Glede opravljanja javno priznanih jezikovnih izpitov beremo, da pri njih v majhnih mestih večkrat igrajo vlogo »postranski momenti« ter osebna poznanstva. Sledi zahteva Slovenskega pravnikarja, po kateri naj se v izključno slovenskih krajih nastavljajo notarji, dobri poznavalci slovenskega jezika. ²⁹

Poučen je dalje zapis o vprašanju jezika, kot se je to kazalo med proračunsko debato leta 1902. Pisec

polemičnega zapisa piše, da med debato v dunajskem parlamentu ni bilo govornika, ki bi ne bil prepričan, da mora sodnik popolnoma obvladati jezik naroda, med katerim slušbuje. Celó nemški skrajneži (*»Nemec najradikalnejše vrste«*), je pisal pisec, je poudaril, da mora sodnik poznati tudi umovanje in čustvovanje prizadetega naroda, pa čeprav se je njegovo izvajanje nanašalo na imenovanje čeških sodnikov v nemških ali v mešanih krajih Češke. *»Nemec se omenjenega principa drži samo, je pisal dopisnik, kadar se tiče njih naroda, za druge narode jim je še vedno uzor centralizacija z nemškim jezikom, čeprav naj se s tem potepta vsa pravica. V Čehih, kjer Nemci nimajo dovolj pravniškega naraščaja, zahtevajo, da se za njih okraje postavi konkretalni status, ki bode rojenim Čehom nekako zaprt, a pri nas silijo jezikovno nesposobne rojake svoje v slovenske kraje, ter s pomočjo poslušne jim vlade prouzročajo, da sodniki slovenske narodnosti zastajajo ali vsaj prej ne pridejo v višji red, kakor Nemci, ki imajo morda toliko službenih let, a so bili doslej v statusu z njimi«.*

Zato beremo, da se Čehi v glavnem borijo le za notranji poslovni jezik, medtem ko so *»druge narodnosti, razen italijanske in poljske, ... zanemarjene tudi pri očitno zunanem sodnem poslovanju«*. Zapis med drugim povzema opozorila slovenskih poslancev, po katerih se mnogi sodniki ne zmenijo niti za znano določilo člana 19 decembrske ustave iz leta 1867 o narodni enakopravnosti. Najdemo trditev, da so na Slovenskem Koroškem in Štajerskem slovenski zapisniki v občeivanju s čisto slovenskimi strankami, vedno redkejši tako v civilnem kot v kazenskem postopku, taki primeri pa se dogajajo tudi na Kranjskem. O položaju na Kočevskem pa beremo: *»Nikdo ne more tajiti, da pri okrajnem sodišču v Kočevju še vedno posluje jedini kazenski sodnik, ki ne ume številnih slovenskih in nemško-kočevskih strank, kateremu je tolmač navaden pisar, in ki vse te okolnosti izrecno priznava. Omenjeno sodišče je izmed največjih na Kranjskem, za to mesto bi se bilo potegovalo več starejših pristavov, ko bi se bilo razpisalo, a da se ni, je uzrok samo ta, ker so hoteli v Kočevju imenovati Nemca in tako povečati 'nemško posest' ...«.*

Na zadevno interpelacijo slovenskih poslancev 10. aprila 1902 je pravosodni minister med drugim odgovoril: *»Nadaljnjo naredbo, da za Kočeje imenovani sodni pristav ume samo nemški jezik, da torej pri tem sodišču ni potreben, lahko ugotavljam, da ima tisti, kakor priča okrajno sodišče v Kočevju, slovenski jezik pri pismenih rešitvah dovolj v oblasti, da se s strankami sicer res le počasno razume, da se pa z gotovostjo lahko pričakuje, da bode te težave premagal v doglednem času, ker mu je vedno občeivati s slovenskim prebivalstvom (Dass derselbe im steten Verkehr mit der slowenischen Bevölkerung diese Schwierigkeit in absehbarer Zeit überwinden wird)«.* — *»celó, ko bi navedeni uslužbenec znal samo nemški jezik, bi pri okrajnem sodišču v Kočevju imel opravila odveč, kajti po zadnjem ljudskem štetju šteje ta sodni okraj poleg 14.000 Nemcev okroglo samo 5000 Slo-*

vencev, vsled česar čisto nemška opravila popolnoma zadostujejo za delo ne samo enega sodnega pristava, temuč dveh konceptih moči, če bi tudi samo nemško umeli«, se nadaljuje ministrov odgovor v svojevrstnem prevodu našega dopisnika.

Slovenski pravnik je seveda *»najostreje protestiral«* proti stališču, po katerem uradniki v jezikovno mešanih okrajih niso dolžni znati obeh deželnih jezikov. Končno rešitev obstoječih problemov je strokovno glasilo slovenskih pravnikov videlo v ustanovitvi posebnega višjega deželnega sodišča, namenjenega slovenskim deželam (*»slovenski zemljiki«*), mnogo pa bi lahko prispevale tudi slovenske stranke in njih zastopniki proti zapostavljanju slovenskega jezika. Ob tem beremo, naj se *»pogreški, ki nastajajo zaradi jezikovnega neznanja sodnikov, strogo nadzorujejo, naj se objavljajo, ter vsak zastopnik slovenskih strank naj rabi v besedi in pismu edino le slovenščino v vseh instancah«*.³⁰

Dr. J. H. (rašovec) je leta 1904 poročal o pritožbi južnoštajerske hranilnice v Celju, naslovljeni na pravosodno ministrstvo. Čeprav so bili vsi predlogi posojilnice pisani v slovenščini, je ptujsko okrajno sodišče 5. novembra 1903 izdalo svoj sklep v nemškem jeziku. Ob tem je dopisnik poudarjal, da *»razdelilni sklep, kakor je samo po sebi razumljivo, druga okrajna sodišča v slovenskem jeziku izdelujejo, kadar je bil izvršilni spis pisan v slovenskem jeziku; za c.kr. okrajno sodišče v Ptujju pa vendar ni nobene izjeme«*. Vloga je zato prosila pravosodno ministrstvo, naj naroči ptujskemu sodišču, da pošlje ustrezen sklep v slovenskem jeziku ter naj se po tem ravna tudi v prihodnje. Vendar pa je v začetku januarja 1904 ministrstvo pritegnilo ptujskemu okrajnemu sodišču ter sporočilo, da Hraševčeva pritožba na podlagi poizvedb ni bila utemeljena, ker jezik, v katerem je bil sestavljen prvi predlog izvedbenega postopka, nikakor ni odločilen za nadaljnji postopek. Glede uporabe določenega jezika je treba tedaj posebej razsoditi. Hrašovec je k temu pripisal, da *»ta rešitev ni nezanimiva, ker iz nje zopet izhaja, da sodnik na Slovenskem v takih slučajih lahko stori, kar hoče. Ako ni prvotni predlog odločilen, kaj je odločilno? Po mnenju gotovih sodnikov in justičnega ministrstva zadostuje, da se je v izvršilnem postopanju sploh zglasila nemška beseda; v tem slučaju lahko sodnik dela nemški razdelilni sklep. Nemška beseda se pa dobi skoraj v vsakem izvršilnem slučaju. Tako so sestavljeni v nemškem jeziku cenilni zapisniki, prijave davkarjev, finančna prokuratura in navadno tudi prijave enega ali več upnikov. Vselej tedaj lahko sodnik reče, da razdelilni sklep rešuje različne prijave in med njimi tudi nemške, da sme torej biti pisan v slovenskem ali nemškem jeziku. Lepa praksa (je) to! ... Če torej ministrstvo pravi, da sme sodnik vsakokrat ne glede na jezik prvotnega izvršilnega sklepa samostojno presoditi, katerega jezik(a) se naj posluži v svojih daljnjih sklepih, pomeni to: sodniki naj delajo, kakor hočejo; če slovensko delajo, je prav, če pa drugače delajo, tudi prav!«*³¹

In kakšna je bila v tem času sodna praksa v Slovenskem Primorju ter na Koroškem? V spominskem, nepodpisanem zapisu iz leta 1903 naletimo na opozorilo, da so pričeli voditi kazenske razprave pred tržaškimi deželnim sodiščem v celoti v slovenskem jeziku. Prav tako je bila slovenskim obtožencem izrečena sodba v njihovi materinščini. Dalje izvemo, da so italijanski tisk ter »nekateri mestni zastopi po Istri ... zagnali hud krik ter z velikim patosom kažejo na krivico, katero jim je vlada baje napravila, ker se sme slovenskega obtoženca — soditi v njegovem razumljivem jeziku«. V opravičilo legitimnosti uporabe jezika obtožene stranke se v nadaljevanju zapisa avtor sklicuje na ustrezne pravne akte ter opozarja, da se jim državna pravdnitva niso mogla ustavljati ter so pričela v drugi polovici leta 1883 pripravljati slovenske obtožnice. Očitno pa se je pri tem zatikalo, saj sodišča kljub slovenskim obtožnicam niso pričela takoj sestavljati niti slovenske zapisnike h glavnim razpravam niti slovenske razsodbe. Poleg tega jih niso sporočale obtoženim v njihovi materinščini. Vzrok naj bi bil v tem, da »tedanji ... sodniki niso prav zaupali, da so ministrove besede (ustrezna naročila pravosodnega ministra Pražaka) res odkritosrčne, ko v poprejšnjih dobah skoro niso bile, in pa bili so po vsej pravici prepričani, da slovenskemu uradovanju nasprotuje vse višje sodstvo, posebno pa graško«.

V nadaljevanju prispevka avtor opisuje uveljavljanje slovenščine na novomeškem sodišču. Predsednik tega sodišča je bil po njegovih besedah sicer dober pravnik, a star »Kranjec« (označbo v navednicah ima Slovenski pravnik). Ministrovo naročilo (naredbo) je sicer sporočil podrejenim sodnikom, to pa je bilo vse. Obtožnice so v Novem mestu sicer postale slovenske, vendar pa so bili zapisniki glavnih razprav in sodbe še naprej nemške. Zaslugo, da je slovenščina na novomeškem sodišču vendarle prodrla, pripisuje dopisnik »mlademu (a neimenovanemu) avskultantu«, zaposlenemu na sodišču.

Sledi opozorilo, da so tudi kasneje na posameznih sodiščih razglašali sodbe v slovenskem in nemškem jeziku, sedaj pa da ni sodnika (»menda tudi pri najvišjem sodišču ne«), ki bi trdil, »da je po slovenski razglašena slovenska sodba — le prevod prave sodbe«, zatem pa dopisnik pravi: »Jednako se je popolnoma slovensko razpravljanje uvedlo — menda malo kasneje — tudi pri koleg. sodiščih v Ljubljani in v Celju ter drugod po slovenskem ozemlju. Dobro bi bilo, da nam kdo sporoči kaj natančnejšega o Celovcu, tembolj, ker so zadnja leta pod znanim graškim poveljstvom slovenske obtožnice redkejše, odkar preiskovalni sodniki iz glasovitih kurzov popolnoma slovenske obtožence zaslišujejo, vendar nemško. Vemo, da se na Goriškem godi jednako in da je ondi kar naprej določeno število slovenskih obtožnic na 10%, v resnici pa bi jih moralo biti okrog 50%. — V Trstu so se vzlic približno enakim razmeram povse slovenske razprave pričele šele letos, torej 41 let po ministrovih naredbi, ki jih je zagotavljala in že dopuščala. Za napredek naš to ni veselo znamenje, temuč le

dokaz, da smo se premalo racionalno brigali za odločilne naše interese, da se mora v prihodnji vse naše razumništvo za to vprašanje zanimati in potezati, ter da moramo nasproti omahljivi vladi povsod povdarjati našo — tudi v tem oziru res že — 'staro pravdo'!«³²

Za takratni položaj slovenščine v Slovenskem primorju je poučno pričevanje tržaškega odvetnika dr. Otokarja Rybáfa na drugem slovenskem odvetniškem shodu v Ljubljani dne 25. oktobra 1903. Vzrok, da v pravosodni upravi še vedno ni popolnega priznanja slovenskih narodnih pravic, je Rybáf po eni strani deloma pripisoval pomanjkanju jasnih jezikovnih določb, po drugi pa deloma lastni šibkosti nasproti narodnim nasprotnikom ter znanemu, neprijaznemu delovanju birokracije. V dokaz je navajal, da skoraj vsa istrska sodišča še vedno vodijo vse kazenske in civilne zapisnike »z obtoženci, pričami, in strankami ... edino le v laškem jeziku, akoravno večina istih ne umeje niti besedice laški in gotovo ne one 'toskanščine', v kateri se sestavljajo zapisniki«. Nadalje izvemo, da je višje deželno sodišče v Trstu v pravdi — slovensko vlogo je ob tej priložnosti vložil dr. Tavčar — izreklo, da slovenščina pred tržaškim sodiščem ne nasprotuje veljavnim določilom.

Ponovil je navedeno, da je v neki pravdi kamniško sodišče še leta 1881 menilo, da slovenščina na Kranjskem ni običajen jezik. Da je v prihodnje prišlo do preobrata, je Rybáf pripisal »energičnemu nastopanju slovenskih strank in njihovih pravnih in političnih zastopnikov, zlasti pa vsled uvedanja slovenskega jezika v sodno prakso po značajnih slovenskih sodnikih, njim na čelu pa po g. dvornem svetniku g. Trnovcu«. Poudaril je, da velika večina sodišč v slovenskem delu Goriške posluje s slovenskimi strankami »v civilnih prepirnih in neprepirnih stvarih« skoraj izključno v slovenskem jeziku in v istem jeziku so tudi vpisi v zemljiško knjigo. V Trstu pa sta za civilne zadeve poseben »slovenski referent za okolico za slovenske prepirne« in slovenski referent »za neprepirne stvari«. Poleg tega je na deželno sodišču za civilne zadeve poseben slovenski senat, nasprotno pa Slovenci ne morejo doseči razprave v svojem jeziku na tamkajšnjem trgovskem sodišču. Pač pa to sodišče sprejema in rešuje slovenske vloge. »Da je tako stanje ... neznosno, nadaljuje Rybáf, pokazal je slučaj odvetnika dra Tume, kateremu je laški prisodnik Basevi, znani državni poslanec, na neki razpravi očitil, da dela le politično demonstracijo s svojim slovenskim govorom, in kateri vkljub svoji tožbi radi razžaljenja časti ni mogel dobiti zadoščenja, ker (se) je bil državni zbor, katerega je bilo prositi za izročenje, postavil na stališče, da državni poslanec ostaja politik tudi v sodni dvorani«.

Najbolj žalosten pa je bil po Rybáfu položaj v Istri. Začetek slovenskega oziroma hrvaškega uradovanja naj bi bil le na tistih sodiščih, na »katerih sedežu se nahajajo narodni odvetniki ali notarji«. Zato pa je narodni jezik popolnoma izključen iz sodnih spisov na ostalih sodiščih, »akoravno imajo ista uradovati za skoro izključno slovensko prebivalstvo«.

Najbolj žalostno pa je, da vlada sploh ne zahteva od uradnikov, da bi ob italijanščini vsaj v določeni meri znali še slovenski ali pa hrvaški jezik.

»Kar sem navedel, nadaljuje Rybář, o uradovanju v Istri v civilnih stvareh, to velja žalibog tudi za kazensko postopanje za velik del Primorske. Še do zadnjih časov so vladale v tem oziru naravnost škandalozne razmere«. Tako so do nedavna na velikem delu Goriške sestavljali zapisnike z obtoženci in pričami izključno v nemščini, obtožnice pa so sestavljali »prav do zadnjih dni, in še deloma sestavljajo izključno v laškem jeziku«. V tem jeziku so bile tudi razprave na prvi instanci, vendar pa je praksa polgoma pripomogla narodnemu jeziku do njegove pravice. Le v Gorici preiskovalni sodniki še ne uradujejo v slovenskem jeziku; isto velja tudi za kazenskega referenta na okrajnem sodišču »in to deloma radi nezmožnosti, deloma iz narodne nestrpnosti«.

Pač pa je pričelo s slovenskimi obtožnicami državno pravdnništvo v Gradcu. V Trstu imamo še vedno kazenske obravnave z laško obtožnico, vendar z razpravo v slovenščini, »dokler ne prihaja do besede zopet državni pravdnik, ki pledira laški in katere mu sledi potem predsednik z laško razsodbo, kakor v dokaz, da državna uprava na Primorskem govori s strankami le v laškem jeziku!«. Da pa je na državnem pravdništvu in na sodišču vendarle prodrla slovenščina je Rybář pripisal posebni ministrski naredbi, ki pa je ostala internega značaja (»Naenkrat je začelo državno pravdnništvo pledirati slovenski in vlagati obtožnice v istem jeziku, in tudi v imenu cesarja se ni govorilo več laško, temveč se je pričelo govoriti slovensko. Da se je to zgodilo vsled ministrske naredbe, o tem ni dvoma; no, naredba ni bila objavljena«).

To pa je zbudilo odpor italijanskih odvetnikov. »V svoji borbi proti slovenskim razpravam, ki še danes ni izvojevana«, pa se je nasprotovanje slovenščini razširilo še na obstrukcijo italijanskih odvetnikov. Na pritožbo tržaške odvetniške zbornice je zatem pravosodno ministrstvo svetovalo pošiljanje slovenskih branilcev na ustrezne sodne obravnave. Leta 1903 je sledila ponovitev tega ukaza in še več, sedaj je sodišče dobilo nalogo imenovati branitelje izmed slovenskih odvetnikov oziroma sodnih uradnikov. Istočasno je državno pravdnništvo dobilo nalogo izdajati dvojezične slovenske in italijanske ali pa celo samo italijanske obtožnice. Ob tem je Rybář poudaril, da »še dandanašnji nimamo na okrajnem sodišču za kazenske stvari v Trstu niti enega referenta, ki bi bil zmožen sestavljati slovenske zapisnike in na deželnem sodišču zgodilo se je že nešteto krat in se godi še dandanašnji, da se sestavlja kazenski senat tako, da komaj dva votanta umeta razpravni slovenski jezik. Ako se misli s tem prisiliti slovenske branitelje v Trstu, da odjenjajo od svojih načel, potem se sodna uprava jako moti in se je čuditi tistim sodnikom, ki se upajo soditi o usodi slovenskih obtožencev, akoravno niso umeli, kaj se je vršilo na razpravi«. Kar se tiče porotnih sodišč, je Rybář poudaril, da so edino v Gorici možne slovenske razprave.

Končno se je Rybář dotaknil še višjega deželnega sodišča v Trstu. O njem je poročal, da je takoj po uvedbi novega civilnega pravnega reda pričelo s slovenskimi (oziroma) hrvaškimi razpravami. Pač pa so te obravnave v nevarnosti, saj nameravajo namesto dosedanjih slovenskih (slovenščine zmožnih) svetnikov, imenovati svetnike brez znanja slovenskega jezika, poleg tega pa včasih že sedaj sodelujejo na razpravah »votanti, ki razpravnega jezika ne umejo«. ³³

Tri leta pred tem je Slovenski pravnik poročal o pravdi pred tržaškim trgovskim sodiščem, ki se je kaj kmalu spreverglala tudi v jezikovno. To pot sta obe stranki vložili vlogi v slovenskem jeziku, poleg tega pa je tožitelj zastopnik najavil, da se bo posluževal izključno slovenskega jezika. Izvemo tudi, da je predsednik sodišča znal »popolnoma slovenski, ... prvi votant ... nekaj slovenski, a trgovski prisednik in zapisnikar« nista znala niti ene slovenske besede. Značilna je nadrobnost, da sta obe nasprotni strani predlagali potek razprave le v slovenščini. Nasprotno pa je predsednik sodnega dvora predlagal potek razprave v italijanščini in nemščini, svoj predlog pa utemeljeval z dejstvom, da ni mogoče sestaviti sodni zbor s člani, ki bi znali slovenski, poleg tega pa med prisedniki iz vrst trgovcev ni nobenega z znanjem slovenskega jezika. Kot rešitev je predlagal tolmača. Med razpravo pa se je pokazalo, da tudi ta ni dovolj več slovenskega jezika, zaradi česar je skušal sodnik vnovič uveljaviti kot razpravni jezik nemščino ali italijanščino. ³⁴

Znano je tudi, da je leta 1901 stavil slovenski poslanec Ploj s tovariši interpelacijo pravosodnemu ministru, ker se je okrajno sodišče v Celovcu v eni od pravnih branil zapisati izpoved v slovenskem jeziku. Prav tako se je sodišče branilo razglasiti ter izdati pismo sodbo v slovenščini. Iz interpelacije vidimo, da je celovškemu sodišču pritegnilo tudi graško višje deželno sodišče. Interpelacija je poudarjala, da »po tej odločbi, ki preko konkretnega slučaja dobiva načelno, splošno pomembnost — ker se ista (ta) ne kaže kakor produkt posamičnega, temveč pravnega umevanja, močno razširjenega ravno v sodnih okrajih Koroške in Spodnje Štajerske — je Slovencem pravica, da na svojih podedovanih tleh smejo pred državnimi oblastmi govoriti v svojem materinem jeziku in dobivati od istih odlok v enakem jeziku, jednostavno zanikana za primer, da je stranka slučajno večča nemškemu jeziku«. Iz interpelacije je videti, da so se pri zavračanju slovenskega jezika sodišča sklicevala na ministrsko odredbo iz leta 1862, ki je le deloma (»kolikor možno«) dopuščala uporabo slovenskega jezika. ³⁵

Poučno je dalje poročilo koroškega deželnega sodišča iz konca leta 1906 ali iz začetka leta 1907 o uporabi slovenščine pred celovškimi oblastmi. V njem bemo: »V spornih razpravah dopuščajo se slovenske govore zastopnikov strank samo tedaj, ako so vsi pri pravdi udeleženi in navzočni, torej tudi zastopniki druge pravde stranke, toliko zmožni slovenskega pismenega jezika, ki ga rabijo slovenski zastopniki strank v svojih govorih in v pravnih spisih, da more-

jo govorom slediti. — Zapisnikov se v spornih razpravah ne napravlja v slovenskem jeziku«. In še: »Teh načel se drži deželno sodišče že leta in leta«. ³⁶

14. januarja 1908 so ustrezne sodne oblasti (»c.k. državno sodišče«) obravnavale pritožbo koroške občine Sele, nanašajočo se na diskriminacijsko ravnanje koroškega deželnega odbora, ki je zavrnil slovensko vlogo te občine; tej je bil priložen nemški prevod (šlo je za vlogo s proračunom te občine za leto 1908). Poročilo pravi, da je sodišče ugotovilo, da je deželni odbor s tem kršil načelo enakopravnosti slovenskega jezika v uradih, zajamčeno s členom 19 decembrske ustave iz leta 1867. V obrazložitvi tega sklepa moramo slediti prizadevanju Sel in Selanov, da bi dosegli enakopravnost slovenskega jezika v dopisovanju z oblastmi od leta 1906 dalje. V dokaznem postopku je sodišče tudi ugotovilo, da ni dokaza, ki bi kazal, da slovenščina na Koroškem ni običajni jezik ter pri tem kazalo na razvejeno kulturno in siceršnje življenje slovenske koroške skupnosti. Poudarilo je tudi, da so slovenske občine upravičene pošiljati tako deželnemu odboru, kot njegovim »pomožnim« uradom slovenske vloge ter priloge, ki so jih ti uradi dolžni sprejemati in reševati. Poudarilo je tudi, da dejstvo, da je deželni odbor razglasil nemščino za svoj poslovni jezik, ne more kratiti ustavno zagotovljene pravice selške občine. ³⁷

In še en glas o jezikovni praksi na Koroškem. Iz Slovenskega pravnika leta 1914 ³⁸ izvemo, da je koroška deželna vlada 24. maja 1913 odbila ugovor dveh slovenskih volivcev iz Slovenjega Plajberka, nanašajoč se na tamkajšnje občinske volitve. Šlo je za vlogo, ki je bila med drugim usmerjena proti ravnanju vladnega komisarja, ki je izdal razglase, namenjene tamkajšnjim volitvam, le v nemškem jeziku, medtem ko so bili do tega časa volivni razglasi dvojezični. Pritožba se je sklicevala tudi na razsodbo državnega sodišča z dne 14. januarja 1908 o slovenščini kot na Koroškem običajnem deželnem jeziku. V ugovoru na pritožbo je koroška deželna vlada zagotavljala, da so v slovenjeplajbrški občini do tega časa uradovali vča-

sih nemško, včasih slovensko, vendar pa je pri tem prevladovala nemščina. Ob vsem ostalem je po trditvi deželne vlade tamkajšnji župan uveljavil nemščino kot občinski uradni jezik.

15. oktobra 1913 je sledila razsodba državnega sodišča, ki je ugodila pritožbi ter opozorila, da je bilo postopanje komisarja v nasprotju z že omenjenim členom decembrske ustave. Utemeljitev razsodbe je poudarila, da je nesporno, »da je v vojvodini Koroške ne le nemščina, nego tudi slovenščina v deželi naveden jezik. Brez dvoma nima (člen 19 decembrske ustave) ... — nadaljuje razsodba —, nego za vse javne, posebno pa še občinske urade, ter je dolžnost državne oblasti, da v svojem delokrogu tudi nasproti tem uradom skrbi, da se varuje jezikovna enakopravnost«. Iz sodbe še izvemo, da se je koroška deželna vlada zagovarjala s trditvijo, da veljavni občinski red ničesar ne določa o jeziku, v katerem na bi bili izdani volivni razglasi. ³⁹

OPOMBE

1. Alfred Fischel, Das österreichische Sprachenrecht, Brünn 1910², LXVIII. — 2. Prav tam, CI—CIII. — 3. Slovenski pravnik (SP), 1870, 91—92. — 4. SP, 1870, 102—104. — 5. SP, 1972, 1—3. — 6. SP, 1882, 211—218. — 7. SP, 15. 12. 1982. — 8. Prav tam. Opozorilo je bilo izdano na podlagi ukaza pravosodnega ministrstva z dne 15. marca 1862. — 9. Prim. SP, 1882, 24—25. — 10. SP, 1881, 97—101. — 11. SP, 1883, 145—149. — 12. SP, 1888, 63—65. — 13. SP, 1888, 350—351. — 14. SP, 1889, 103—104. — 15. SP, 1888, 172—175. — 16. SP, 1889, 237 sl. — 17. SP, 1889, 238—239. — 18. SP, 1889, 330 sl. — 19. SP, 1892, 146—149. — 20. SP, 1892, 307—312. — 21. SP, 1892, 323—329. — 22. SP, 1895. — 23. SP, 1898, 182—187. — 24. SP, 1898, 205—206. — 25. SP, 1898, 189—219. — 26. SP, 1898, 245—246. — 27. Prav tam, 310 sl. — 28. SP, 1899, 317—318. — 29. Prim. SP, 1899, 22—29. 30. SP, 1902, 248—255. 31. SP, 1904, 62—64. — 32. SP, 1903, 139 sl. — 33. SP, 1903, 353—360. — 34. SP, 1900, 62—63. — 35. SP, 1901, 223—224. — 36. SP, 1907, 87. — 37. SP, 1908, 245—255. — 38. SP, 1914, 114—116.

PROSTITUCIJA V LJUBLJANI OB KONCU PREJŠNJEGA STOLETJA

MARJANA KAVČIČ

Damjan Ovsec v svoji knjigi Oris družabnega življenja v Ljubljani poroča, da sta bili ob prelomu stoletja v Ljubljani dve javni hiši. Nahajali sta se v Zvonarski ulici 11 in Zvonarski ulici 13. Začetki javne hiše pa so zaviti v meglo, kajti dokumentov, ki bi nam povedali točen datum njene ustanovitve ni.

Hiši sta bili zelo verjetno odprti pred letom 1898: tega leta je bilo namreč izdano navodilo za službo

mestne policijske straže ljubljanske. V tem navodilu je bilo določeno, kako mora npravstvena policijska služba postopati s prostitutkami (takimi, ki jih sreča na cesti, in takimi, ki delajo v javnih hišah).

Točnega datuma ustanovitve obeh hiš torej ni. Iz popisa prebivalstva lahko ugotovimo, da je bil bordel odprt enkrat med leti 1890 in 1900. Popis iz leta 1890 nam kaže, da sta lastnika hiše na Zvonarski 13 Ivan